

DISCIPLINE EDUCATION OF PRESCHOOL CHILDREN AND SOME OF ITS PROBLEMS

Perishan Hasanova

Associate Professor, Department of Preschool Education Pedagogy,
Azerbaijan State Pedagogical University
E-mail: perisanhesenova@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-5840-5084>

Abstract. The article evaluates discipline education as an essential condition for nurturing individuals who possess modern creative activity and are capable of reflecting both national and universal values. It analyzes the main directions for achieving discipline education in contemporary pedagogy, which is based on respect for the child's personality and demand-oriented approaches. It is emphasized that the daily routines and regulations of an educational institution cannot be altered according to the advice, instructions, or requirements of parents who lack knowledge of the scientific foundations of the pedagogical process and of their child's psycho-physiological characteristics. In other words, child-centered and humanistic education does not imply parental interference in the pedagogical process, as such interference may create certain psychological difficulties for children. The article also highlights several psycho-pedagogical problems and proposes specific solutions.

Keywords: educational program, discipline education, parental responsibility, national and universal values, modern human upbringing.

DOI: 10.30546/2709-2488.3.2025.0103

To cite this article: Hasanova P. (2025). Discipline education of preschool children and some of its problems. *Journal of Preschool and Primary Education*, Vol. 252, Issue III, pp. 91-101.

Article history: received – 19.07.2025; accepted – 25.08.2025.

CC BY 4.0. Authors expressly acknowledge the authorship rights of their works and grant the journal the first publication right under the terms of the Creative Commons Attribution License International CC-BY, which allows the published work to be freely distributed to others, provided that the original authors are cited and the work is published in this journal.

MƏKTƏBƏQƏDƏR TƏHSİLDƏ UŞAQLARIN İNTİZAM TƏRBIYƏSİ VƏ ONUN BƏZİ PROBLEMLƏRİ

Pərişan Həsənova

ADPU-nun "Məktəbəqədər təhsilin pedaqogikası" kafedrasının dosenti

E-mail: perisanhesenova@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-5840-5084>

Annotasiya. Məqalədə intizam tərbiyəsi müasir yaradıcı fəallığa malik, milli və bəşəri dəyərləri özündə əks etdirməyə qadir insan tərbiyəsinin mühüm şərti kimi qiymətləndirilmiş, uşaq şəxsiyyətinə hörmət və tələbyönlülüyə əsaslanan müasir təhsildə intizam tərbiyəsinə nail olmağın əsas istiqamətləri araşdırılaraq təhlil edilmişdir. Qeyd edilmişdir ki, pedaqoji prosesin elmi əsaslarına, övladının psixofizioloji xüsusiyyətlərinə bələd olmayan valideynlərin məsləhət, göstəriş və tələbləri əsasında təhsil müəssisəsinin gün rejimi norma və qaydalarını dəyişmək olmaz, yəni uşaqyönlü, humanist təhsil heç də valideynlərin pedaqoji prosesə müdaxilə edə bilməsi demək deyil. Çünki bu, uşaqlarda bəzi psixoloji çətinliklər yarada bilər. Məqalədə bir sıra psixopedaqoji problemlərə nəzər salınmış, onların həlli yolları istiqamətində müəyyən təkliflər irəli sürülmüşdür. Məqalədə bir çox məktəbəqədər təhsil müəssisələrində proqramdan kənar məşğələlərin təşkilinin (repetitorluq fəaliyyəti) gündəlik rejimin norma və qaydalarına göstərdiyi mənfi təsirlər təhlil olunmuşdur.

Açar sözlər: təhsil proqramı, intizam tərbiyəsi, valideyn məsuliyyəti, milli və bəşəri dəyərlər, müasir insan tərbiyəsi.

DOI: 10.30546/2709-2488.3.2025.0103

Məqaləyə istinad: Həsənova P. (2025). Məktəbəqədər təhsildə uşaqların intizam tərbiyəsi və onun bəzi problemləri. «*Məktəbəqədər və ibtidai təhsil*», № 3 (252), səh. 91-101.

Məqalə tarixçəsi: göndərilib – 19.07.2025; qəbul edilib – 25.08.2025.
CC BY 4.0. Müəlliflər açıq şəkildə öz əsərlərinin müəlliflik hüquqlarını təsdiq edir və jurnala Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) lisenziyası çərçivəsində ilk nəşr hüququnu verirlər. Bu lisenziya, əsərin bu jurnalda yayımlandığı və orijinal müəlliflərə istinad edildiyi halda, onun sərbəst şəkildə digər şəxslər tərəfindən yayılmasına icazə verir.

Giriş / Introduction

Qlobal bir sistemə integrasiya olunmuş müasir dünya artıq əvvəlki qanunlar və prinsiplər əsasında fəaliyyət göstərmir. Buna görə də gənc nəslin tərbiyəsində müəyyən dəyişikliklərin baş verməsi danılmazdır. Bu dəyişikliklər düşündüyümüz və ya gözlədiyimiz nəticələri verməyə də bilər. Məsələn, vaxtilə A.S.Makarenkonun irəli sürdüyü tərbiyə prinsipləri (məqsədəuyğunluq, yəni müəllimi, özündən böyüyü görəndə ayağa durmaq, hər yerdə təmizliyə riayət etmək və s.) bu gün bir çox insan üçün mənasız görünə bilər. Bəs bu halda nə etməli?

Böyüməkdə olan nəslin tərbiyəsi dövrün ən aktual problemlərindən biridir. Məqalədə kreativ düşüncəyə və fəaliyyət tərzinə malik insanın formalaşmasında intizam tərbiyəsinin rolu əsaslandırılmış, bu tərbiyənin bünövrəsinin məhz məktəbəqədər təhsildən qoyulması fikri irəli sürülmüşdür. Məqalədə intizamın müasir insan tərbiyəsindəki əhəmiyyəti kontekstində elmi-pedaqoji əsərlər təhlil olunmuşdur. İntizam – insanın davranış və fəaliyyətinin müəyyən normalara, prinsiplərə, qayda-qanunlara uyğun idarə olunması, üzərinə düşən vəzifələri yerinə yetirməsi və vətəndaşlıq borcuna sadıq qalmasıdır. Bu, həm fərdi, həm də ictimai həyatda mühüm rol oynayan bir keyfiyyətdir. İntizam, sadəcə, qaydalara riayət etmək deyil, eyni zamanda qaydaların mənasını anlamaq və onlara könüllü olaraq tabe olmaq deməkdir. Bu, insanın özünü idarə etməsi, məsuliyyətli olması və cəmiyyətə faydalı olmaq üçün çalışması deməkdir. İntizamlı insan öz hərəkətlərinin nəticələrini anlayır və öz davranışı ilə başqalarına nümunə olur.

Hazırkı dövrdə istər müəllimlər, istərsə də valideynlər əsas diqqəti uşaqların intellektual inkişafına yönəldərək onların tərbiyəsini, vətəndaş mövqeyinin formalaşmasını ikinci plana keçirirlər. Halbuki, intizam tərbiyəsi gənc nəslin həyata hazırlanmasında mühüm şərtlərdən biri kimi qəbul edilməlidir.

Məktəbəqədər təhsildə uşaqların intizam tərbiyəsi və onun mövcud problemləri mövzusunda aparılan tədqiq və təhlillərdə məqsəd bu sahənin mütəxəssislərinin diqqətini məsələnin əhəmiyyətinə yönəltməkdir.

Problemlə bağlı əsas sual: məktəbəqədər təhsildə intizam tərbiyəsi uşaq şəxsiyyətinin inkişafına necə təkan verə bilər?

Tədqiqat sualları:

- İntizam tərbiyəsi nədir? Məktəbəqədər yaşlı uşağın şəxsiyyətinin formalaşmasında intizam tərbiyəsi nə dərəcədə zəruridir?
- Məktəbəqədər təhsildə müəyyən olunmuş rejimə əməl edilməməsi intizam tərbiyəsində necə təsir göstərir?
- Uşaqların həyata hazırlanmasında, istənilən mühitdə yüksək davranış nümayiş etdirməsində intizam tərbiyəsinin imkanları hansılardır?

- İntizam tərbiyəsinin pedaqoji əsaslarının valideynlərə öyrədilməsi onların şəxsi keyfiyyətlərinə necə təsir edə bilər?

Metodologiya. Məqalənin hazırlanmasında bir neçə tədqiqat metodlarından istifadə edilmişdir. Problemi araşdırarkən intizam tərbiyəsi ilə bağlı dövlət sənədləri və mövzuya dair bir sıra ədəbiyyat təhlilə cəlb edilmiş, məktəbəqədər müəssisələrin gün rejimi ilə bağlı fəaliyyətlər üzrə müşahidələr aparılmış, prosesin durumu təhlil olunaraq müəyyən nəticələr əldə edilmişdir.

Əsas hissə / Main part

Hər bir xalqın özünü təsdiq edən bir çox dəyərləri vardır. Azərbaycan xalqının da böyüyə ehtiram və hörmət göstərmək, kiçiyə qayğı ilə yanaşmaq, verdiyi sözə, tapşırığa əməl etmək kimi bir çox milli və bəşəri dəyərləri vardır ki, bu dəyərlər qorunub saxlanılmalı, gələcək nəsillərə ötürülməlidir. Lakin mövcud cəmiyyətdə bu, o qədər də birmənalı qarşılanmır.

Ailələrdə əvvəllər bir sıra ənənələr mövcud idi: hamı eyni vaxtda yuxudan oyanar, salamlaşar, səhər, nahar və şam yeməyi üçün süfrə arxasında birgə əyləşərdilər. Hazırda bu ənənələrin davam etdirilməsi əksər hallarda vacib hesab edilmir. Bəzi ailələr iş rejimi, bəziləri isə işsizlik və ya ailədaxili problemlərin bu ənənələrin davam etdirilməsinə mane olduğunu bildirirlər. Bəzən isə ənənələrin lüzumsuz hesab edildiyi də müşahidə olunur.

Deməli, baş verən qlobal dəyişikliklər cəmiyyətdə bir sıra mənəvi aşınmalara səbəb olmuşdur ki, bu da pedaqoji prosesdə müxtəlif çətinliklərə yol açır. Böyüməkdə olan nəsil sağlam, yüksək intellektə malik və sosial fəallığı ilə seçilən fərd olmağı bacarmalıdır. Bunun üçün isə ondan müəyyən şəxsi keyfiyyətlərə malik olması tələb olunur. Bu keyfiyyətlərdən ən əsası yüksək intizam tərbiyəsidir. İntizamlı insan müsbət vərdişlərə malik olan insandır. Bu isə o deməkdir ki, belə bir insan heç bir çətinlik çəkmədən və heç kimə mane olmadan öz işini sistemli və səmərəli şəkildə təşkil edə bilər.

Əvvəldə qeyd olunanlar bizə deməyə əsas verir ki, nə müasir ailə, nə də müasir məktəb təhsilalanlarda yüksək intizam tərbiyəsi formalaşdırma bilmir. Yüksək intizam yalnız mütəşəkkil kollektivdə formalaşa bilər. Lakin bəzi müasir ailə kollektivində və təhsil müəssisəsində bu mümkün deyil.

Uşaq əvvəl ailədə böyüyür. Ailə də bir kollektivdir. Müasir dövrdə bir çox Azərbaycan ailələri nuklear ailə modelinə malikdir – ata, ana və uşaq. Bundan başqa, uşaqların bir çoxu natamam ailələrdə böyüyür. Belə ailələrdə valideynlərdən biri – ya ata, ya da ana yoxdur. Bəzi uşaqlar isə valideynlərindən, nənə və babalarından ayrı böyüyür.

İntizam tərbiyəsi uşaqların fəal həyata hazırlanması prosesində özünəməx-

susluğu ilə seçilir, hərəkətlərini və rəftarını təkmilləşdirir, onlarda cavabdehlik və məsuliyyət hissi formalaşdırır. Bəs intizam nədir? İntizam insan həyatının nizamı, ömrün düzgün istiqamətləndirilməsi, daxili mədəniyyətin təzahürü, hər bir insanda potensial olaraq mövcud olan fiziki və intellektual qüvvələrin səfərbər olunması və bu qüvvələrdən daha səmərəli istifadə bacarığıdır [Həşimov, Ə.Ş., 1975]. İntizam insan davranışının əxlaq norması olmaqla yanaşı, başqalarına qarşı münasibətin də göstəricisidir. İntizam, tərbiyə prosesində mühüm pedaqoji məsələdir, insan davranışlarının nizamlanması və mənəvi keyfiyyətlərinin formalaşdırılması üçün vacib şərtidir.

İntizam, cəmiyyət tərəfindən müəyyən edilmiş normalara, həmçinin şəxsi, peşəkar və ailə həyatındakı qaydalara əməl etməklə, insana özünü dərk etməyə, potensialını tam reallaşdırmağa və daha məhsuldar həyat qurmağa kömək edir. Bu, təkcə qanunlara tabe olmaq deyil, həm də sağlam davranışlar formalaşdırmaq, məqsədlərə çatmaq və əlaqələr qurmaq deməkdir.

İntizam qaydalarının pozulması cəmiyyət üçün arzuolunmaz nəticələrə səbəb ola bilər. Buna görə də intizamın qorunması və möhkəmləndirilməsi vacibdir. İntizam, eyni zamanda hər bir kollektivin inkişafında mühüm rol oynayır. Əgər bir qrup insan eyni məqsədə çatmaq üçün çalışırsa, onların intizamlı olması uğurun əsas şərtlərindən biridir. İntizam hər bir kollektivin bütün üzvləri üçün vacib olan ciddi tələbdir. Qaydalara tabe olmaq, öhdəliklərini məsuliyyətlə yerinə yetirmək və vətəndaşlıq borcuna sadıq qalmaq intizamlı insanı səciyyələndirən əsas xüsusiyyətlərdəndir. Tərbiyə prosesi ailədən başlasa da, uşağın şəxsiyyət kimi formalaşması, əsasən, ictimai tərbiyə sistemi çərçivəsində həyata keçir.

Uşaqlarda intizam tərbiyəsi məktəbəqədər təhsil müəssisələrində qayda-qanunlar, prinsiplər əsasında formalaşdırılır. Məktəbəqədər təhsil müəssisələrində tətbiq olunan uşaqyönlümlü, şəxsiyyətyönlümlü, tələbyönlümlü və integrativ “Məktəbəqədər təhsil proqramı” belə bir rejimin tətbiqi üçün geniş imkanlar yaradır [Məktəbəqədər təhsil proqramı (kurikulum), 2022]. İntizam tərbiyəsinin həyata keçirilməsi üçün müəyyən şərtlər tələb olunur. Bu şərtlərdən biri uşaqların qaydalara alışıdırılması, onların intellektual ehtiyaclarının, oyun və yaradıcılıq tələblərinin öyrənilməsi və nəzərə alınmasıdır. “Məktəbəqədər təhsil proqramı”nda bu məsələlər ədalətli şəkildə öz əksini tapmışdır.

Mövcud məktəbəqədər təhsil müəssisələrində bu qaydalara əməl olunurmu? Müşahidələr onu deməyə əsas verir ki, bu, belə deyil. “Məktəbəqədər təhsil proqramı”nda hər yaş qrupu üzrə uşaqların inkişafı ilə bağlı göstəricilər, məşğələ sayı müəyyənləşdirilmişdir. Bu qaydalara əməl etmək məktəbəqədər yaşlı uşaqları rejimə alışdırır və onların intellektual-yaradıcı inkişafına təkan verir. O cümlədən, məktəbəqədər müəssisələrdə gün rejiminin düzgün müəyyənləşdirilməsi fəaliyyət növlərinin növbələşdirilməsini də nəzərdə tutur ki, bu da uşaqların nəinki

idraki inkişafına, həmçinin onlarda fiziki, estetik-bədii zövqün formalaşmasına, sosiallaşmalarına imkan yaratmış olur. Pedaqoji prosesdən və uşaqların psixofizioloji xüsusiyyətlərindən xəbərsiz olan valideynlərin əksəriyyəti övladlarını məktəbəqədər müəssisəyə gətirərkən belə tələblər irəli sürürlər: “Uşağım məktəbə gedənə qədər rus və ingilis dillərində danışmağı, yazıb-oxumağı öyrənməli, şahmat və gimnastika ilə məşğul olmağı bacarmalıdır”. Müəssisə rəhbərliyi proqram tələblərinin buna imkan vermədiyini, uşaqların oyun, gəzinti, yemək və yuxu saatlarının proqramlaşdırıldığını bildirdikdə, valideyn belə cavab verir: “O zaman mən başqa bağçanı seçəcəyəm”.

Uşaqlar məktəbəqədər müəssisəyə gəldikdə, ətraf aləmi müşahidə etməli, oynamaq, bir neçə əmək növündə iştirak etməli, müəyyən xüsusiyyətlərinə uyğun olaraq tərbiyəçi-müəllimdən fərdi tapşırıqlar almalı, gigiyenik təmrinlərdən sonra səhər yeməyinə əyləşməli, otaq yığışdırıldıqdan sonra məşğələlərə başlanılmalıdır. Məşğələlərin sayı gün ərzində uşaqların yaş səviyyələrinə uyğun olaraq dəyişir. Beləliklə, bu yaşda əmək vərdislərinin, dəyərlərin, davranış qaydalarının və normalarının, biliklərin mənimsənilməsi uşağın bir şəxsiyyət olaraq inkişafı üçün zəmin yaradır. Məktəbəqədər təhsil müəssisəsi uşağın sosiallaşmasında mühüm rol oynayır: qayda-qanunlara riayət edir, ünsiyyət qurur, əməkdaşlıq edir və bir çox sosial bacarıqlara yiyələnir.

Bəs, məktəbəqədər müəssisələrdə valideynlərin tələb və göstərişlərinə uyğun böyüyən uşaqları nə gözləyir? Təcrübədə müşahidə olunur ki, uşaqlar qrupun təlim məşğələlərini başa vurduqdan sonra, tərbiyəçi-müəllimlər növbə ilə qrup otağına daxil olaraq onları musiqi, şahmat, gimnastika kimi müxtəlif fəaliyyətlərə yönləndirirlər. Lakin bir neçə uşaq fəaliyyətdən kənarda qalır. Tərbiyəçi-müəllimdən uşaqların prosesə niyə cəlb olunmadığını soruşduqda cavab verir ki, onların valideynləri əlavə məşğələlər üçün ödəniş etməyiblər. Deməli, repetitorluq fəaliyyəti məktəbəqədər təhsil müəssisələrindən başlayır. Uşaqlarının psixofizioloji xüsusiyyətlərini nəzərə almayan valideynlər isə anlamırlar ki, bu cür yanaşma uşaqların psixikasına ciddi zərbə vura bilər.

Məktəbəqədər yaşlı uşaq üçün əsas fəaliyyət növü oyundur. Uşaq həyatı məhz oyun prosesində dərk edir. Əlavə məşğələlər uşağın oyun vaxtını əlindən alaraq onun təbii inkişafına maneə yaradır.

Uşaq üçün ən böyük idraki mənbə tərbiyəçi-müəllim deyil, ətraf aləmdir. Məktəbəqədər dövrdə uşağın təfəkkürü əyani-əməli və əyani-obrazlıdır. Bu dövrdə uşaq ətraf aləmlə təmasda olmalı, informasiyanı bilavasitə müşahidə yolu ilə əldə etməlidir. Uşağın əsas dərk etmə vasitəsi onun əlləridir. Əllər işləmədikdə, zehnin də inkişafı məhdudlaşır. Əlavə məşğələlər uşağı belə bir zəngin aləmlə təmasdan uzaqlaşdırmış olur. Uşaq ətraf aləmlə təmasdan məhrum olduqda müşahidə qabiliyyəti də zəifləyir. Halbuki canlı aləmi müşahidə bilik qazanmanın

əsas mənbəyi və bu biliklərin bacarığa çevrilməsi üçün laboratoriyadır. Deməli, belə olan halda uşaq müşahidə imkanından da məhrum olur.

Uşaqların cəmiyyətin fəal üzvü olmaları üçün onların kiçik yaşlardan əmək bacarıqlarına yiyələnmələri mühüm şərtidir. Əlavə məşğələlərin təşkili isə uşaqları sadə əmək vərdişlərindən uzaqlaşdırır. Özünəxidmət bacarıqlarına yiyələnməyən uşaq həyatın əsas sosial bacarıqlarını da qazana bilmir. Nəticədə, belə uşaqlar böyüyəndə özünəinamlı olmur, başqalarından asılı vəziyyətə düşürlər.

Uşaq üçün məktəbəqədər müəssisə fəal sosiallaşma mühitidir. Məlumdur ki, sosiallaşmanın effektivliyi fərdin yaradıcı və dəyişdirici ictimai fəaliyyətdə iştirak etməsindən asılıdır. Belə ki, mükəmməl sosiallaşma, yalnız insan bu prosesin nəinki obyekt, eyni zamanda subyekt olduqda mümkündür. Subyekt kimi o, sosial norma və mədəni dəyərləri, özünüinkışaf və özünürealaşdırma ilə birlikdə dərk edir, yəni təkcə cəmiyyətə uyğunlaşmır, həm də sosiallaşma prosesində fəal iştirak edir, özünə və həyat şəraitinə təsir göstərir [Həşimov, Ə.Ş., 1975]. Əlavə təşkil olunmuş məşğələlər uşaqların sosiallaşmasına mane olur, onların idraki baxımdan vaxtından əvvəl yüklənməsinə səbəb olur və bu da, nəticədə, uşaqlarda psixoloji problemlərin yaranmasına zəmin yaradır.

Uşaqları kiçik qruplara bölərək əlverişsiz şəraitdə təşkil edilən məşğələlər onların kollektiv tərbiyəsinə mane olur, estetik zövqünə mənfi təsir göstərir və psixoloji gərginlik yaradır. Diqqət edək: uşaqlar eyni otaqdadır, lakin birgə fəaliyyətə imkan verilmir. Belə bir şəraitdə kollektiv tərbiyədən və intizamdan danışmaq nə dərəcədə mümkündür? Ona görə də valideynlər “Dediyimi yerinə yetirmir, sözümə baxmır” və s. deyərək uşaqlarından şikayətlənirlər. Onlar düşünürlər ki, intizamlı olmaq yalnız valideynin sözünü dinləməkdir. Problemin digər tərəfi də uşağın valideyninin sözünü niyə dinləməməsidir. Əslində, bu davranış uşağın süni şəkildə “intellektual yüklənmə”si nəticəsində baş verir. L.Tolstoy demişdir: “Valideynlər, uşaqlarınızı tərbiyə etməyə vaxt sərf etməyin, onsuz da sizə oxşayacaqlar. Yaxşısı budur ki, özünüzü tərbiyə edin.” Tərbiyə nədir? – tərbiyə yaşlı nəslin gənc nəslə ötürdüyü həyat təcrübəsidir.

Hər məktəbəqədər təhsil müəssisəsinin öz tədris proqramı vardır. Uşaqları vaxtından əvvəl ibtidai təhsilə hazırlamaq düzgün yanaşma deyil. Oxu və yazı vərdişlərinə yiyələnən uşaq, ibtidai təhsilin birinci sinfində bilik qazanmağa etinasız münasibət göstərir, müəllim nə öyrətsə, “bilirəm” – deyir, II sinifdə isə yeni biliklər əldə etməkdə çətinliklərlə qarşılaşır. Çünki I sinifdə şagird özündə öyrənmə vərdişini formalaşdırma bilməyib. Bu vəziyyətdən narahat olan valideyn psixoloqa müraciət edərək “Uşağım əvvəl vunderkind idi, indi təlimlərdən niyə geri qalır?” sualını ünvanlayır.

Uşaqlar məktəbəqədər müəssisələrdən axşam evə qayıtdıqda yorğun olduqları üçün ailə üzvləri və yaxınları ilə ünsiyyət qumaqda çətinlik çəkir, erkən yatır,

səhər yenidən bağçaya yollanırlar. Belə birtərəfli və yeknəsək həyat tərzli uşaqların həmyaşıdları və doğmaları ilə səmimi, mehriban münasibət qurmalarına, böyüklərin tələb və göstərişlərinə əməl etmələrinə, üzərlərinə düşən vəzifə və borcları yerinə yetirmələrinə maneə yaradır. Nəticədə, uşaqlar intizam qaydalarını pozmuş olurlar. “Məktəbəqədər təhsil proqramı”nın tələblərinə əməl edilərsə, uşaqlar asan sosiallaşar, şən, gümrah və intizamlı olurlar.

İntizam dedikdə, hər bir kollektivin bütün üzvləri üçün məcburi olan müəyyən olunmuş qaydalara əməl etmək, üzərinə düşən vəzifələri yerinə yetirmək və öz şəxsi borclarına sadıq qalmaq başa düşülür. İctimai həyat hər yerdə və hər zaman yüksək intizam nümayiş etdirməyi, mövcud qaydalara əməl etməyi və onların yerinə yetirilməsinə məsuliyyətlə yanaşmağı tələb edir. İntizamlılıq hər bir şəxsin vacib xarakter xüsusiyyətlərindən biridir. İntizam, mövcud davranış qaydalarına riayət etməklə sıx bağlıdır. Uşaq kiçik yaşlarından ciddi intizama alışarsa, azad və məsuliyyətli şəxs kimi formalaşar. A.S. Makarenkonun fikrincə, intizam – tabe olmağın və azadlığın dioloji vəhdətidir [Əliyev, P.B., 2023]. İntizam tərbiyəsi, ilk növbədə, yaşlıların uşaqları oyunlara, təlim fəaliyyətinə cəlb etmə bacarığından asılıdır. Belə mühitdə intizam asanlıqla yaranır, uşaqlar onun mahiyyətini və əhəmiyyətini özləri dərk etməyə başlayırlar.

İntizamın psixoloji mexanizmi hər hansı bir əxlaqi keyfiyyətin inkişafında iştirak edir, onun əsasını həm duyğular, həm də təfəkkür təşkil edir. İnadkarlıq, səbr, qətiyyət, təmkin intizamlılığın əsasını təşkil edir. Psixoloji tədqiqatlar sübut edir ki, uşaq 3 yaşından müəyyən davranış normalarını mənimsəməyə başlayır, sonradan bu, borc hissini formalaşmasına şərait yaratmış olur. Bəzən səhv etdikdə utanma hissi yaşayır, böyüdükcə öyrəndikləri və alışdıqları sosial qaydalara daha məsuliyyətlə yanaşmağa başlayırlar, böyüdüklərini də bununla hiss edirlər (“Paltarımı özüm geyinə bilərəm, artıq böyümüşəm”, “Əl-üzümü özüm yuyuram, çünki böyümüşəm” və s.). 6 yaşda isə borc hissi onlarda təhrikəddən an kimi çıxış edir – tanıdıqları insanların davranışlarını təqlid edirlər. Borc hissi kiçik məktəbəqədər yaşlı uşaqlarda məsuliyyət, qayğıkeşliyə keçid mövqeyindən çıxış edir ki, bu da uşaqlarda özünü bürüzə verən kobudluğun, eqoizmin, bəzən də şəraitə görə yalan danışmağın qarşısını almağa kömək edir. Bu yaşda uşaqlarda baş qaldıran borc hissini formalaşdırmaq üçün onları sosial qaydalara əməl etmələrinə, çətin tapşırıqları yerinə yetirmələrinə təşviq etməli, intizam tərbiyəsi gücləndirilməlidir. Bu, onların nisbətən daha çətin və məsuliyyətli dövrə – ibtidai məktəbə daha asan uyğunlaşmalarına şərait yaradacaq.

İntizam və əxlaq bir-biri ilə sıx bağlıdır. Əxlaq normalarına riayət edən insan, eyni zamanda, intizamlı olur. İnsanlar hələ kiçik yaşlarından, xüsusən də kiçik məktəb yaşı dövründə əxlaqi cəhətdən düzgün tərbiyə olunmadıqda, gələcəkdə cəmiyyətdə uyğun davranış qaydalarını mənimsəmələri mümkünəz olur. Tər-

biyənin mahiyyətini dərk etməyən insan cəmiyyətdə öz yerini tapa bilməz, vətəninə sevmə bilməz.

İntizam insan həyatının nizamıdır, ömrün düzgün istiqamətləndirilməsidir. İntizam daxili mədəniyyətin təzahürüdür. Mədəniyyət və intizam hər bir insanda potensial surətdə mövcud olan intellektual qüvvələrin səfərbərliyə alınması və bu qüvvələrdən daha səmərəli istifadə edilməsidir.

A.S.Makarenko demişdir: “Uşağa mümkün qədər çox hörmət etmək və ona çoxlu tələblər vermək prinsipinə riayət olunmalıdır [Əliyev, P.B., 2023]. Uşaq erkən yaş dövründən etibarən həyatında müəyyən qaydaların olduğunu görməli və böyüdükcə özü də bu qaydalara riayət etməlidir. Bu qaydalar ailənin rahat və mədəni yaşamasını təmin etməklə yanaşı, uşağın fiziki və mənəvi inkişafı üçün də faydalıdır. Uşaq bu qaydaların faydalı və vacib olduğunu dərk etməlidir.

Ümumiyyətlə, bütün ailə üzvləri üçün müəyyən edilmiş qaydalar sabit olmalıdır. Bu, o demək deyil ki, qaydalar heç vaxt dəyişilməzdir. Uşağın yaşı artdıqca rejim də dəyişməlidir. Belə ki, qoyulmuş qaydaların heç vaxt, heç kim tərəfindən pozulmasına yol verilməməlidir. Məsələn, uşaq üçün səhərlər idmanla məşğul olmaq və ya oyanarkən yatağını yığıdırmaq qayda kimi müəyyən edilibsə, bu qaydaların pozulmasına heç bir halda icazə verilməməli və onların ardıcıl və mütəmadi yerinə yetirilməsi tələb olunmalıdır.

A.Suxomlinski göstərirdi ki, uşağı insani münasibətlərin mürəkkəb aləminə daxil etmək tərbiyənin ən vacib məsələlərindən biridir. Uşağın ailədə ərköyün saxlanması, onun bütün istək və arzularının yerinə yetirilməsi, kobud və intizamsız davranışlarına görə əhəmiyyət verilməməsi, günahına görə cəzalanmaqlı olduğu halda başının sığallanaraq müdafiə edilməsi nəticəsində uşaq ən ağır cinayətlərlə üzləşmək vəziyyətində qala bilər. Bu xoşagəlməz tərbiyənin əsas səbəbi ata-ananın həddi aşan sevgisidir. Uşağın intizamsız böyüməsinin səbəblərindən biri də valideyn və tərbiyəçi-müəllimlərin onlara pis nümunə olmasıdır. Bəzən uşağın yanında müəllimi haqqında valideynin qeyri-etik söhbətləri ona mənfi təsir göstərir. Professor M.Muradxanovun qeyd etdiyi kimi: “Şagirdlərin davranışına verilən tələblər yalnız o halda müsbət nəticə verir ki, onu tərbiyə edən bütün şəxslər və orqanlar tələblər verməkdə vahidliyi gözləsinlər, başqa sözlə, hamı uşağa vahid tələblə yanaşsın” [Makarenko, A.S., 1950].

Nəticə / Conclusion

Məqalədə məktəbəqədər təhsildə uşaqların intizam tərbiyəsi və onun bəzi problemləri mövzusunda aparılan təhlillər öz əksini tapır, “Təhsildə intizam tərbiyəsinə ciddi əməl olunması gənc nəsildə hansı keyfiyyətləri formalaşdırır bilər?” sualı əhatəli şəkildə cavablandırılır. Araşdırmalardan bu qənaətə gəlirik ki, insan tərbiyəsində intizam mühüm yer tutduğu üçün, istər təhsildə, istərsə də müasir ailələrdə bu məsələ diqqətdən kənarda qalmamalıdır. K.D.Uşinskinin dediyi kimi: “Yaşamaq – hiss etmək, düşünmək və hərəkət etmək deməkdir. Buna görə də yaşamağı öyrədən tərbiyə insana birtərəfli yox, hərtərəfli təsir etməli, öz təsirini həm düşünməyə, həm də hissiyata yönəltməlidir. Yalnız bu təsirlərin vəhdəti nəticəsində uşağın şəxsiyyəti təşəkkül tapır” [Uşinski, K.D., 1954].

Təhlillər göstərir ki, uşaqların cəmiyyətin fəal üzvü olmaları üçün onların kiçik yaşlardan əmək bacarıqlarına yiyələnmələri mühüm şərtidir. İntizam tərbiyəsi üzrə məktəbəqədər müəssisə, ailə və ictimaiyyətin birgə fəaliyyəti uşaqların fəal həyata hazırlanmasına şərait yaradar.

Tədqiqatın yekunu olaraq aşağıdakı təklifləri irəli sürmək olar: məktəbəqədər yaş dövründə uşaqların intizam tərbiyəsinə ciddi nəzarət olunması onlarda qayda-qanunlara riayət etmə vərdişini (məsələn, stol arxasında əyləşərkən qaməti düz saxlamaq, böyüklərlə, həmyaşıdları və doğmaları ilə qarşılaşarkən etiket qaydalarına uyğun davranış nümayiş etdirmək və s.) formalaşdırır və bu vərdişlər onlar böyüdükdə müxtəlif mühit şəraitində çətinlik çəkmədən yaşamaqlarına zəmin yaradar. Bununla əlaqədar məktəbəqədər müəssisələrdə ilin müəyyən aylarında “Nizam-intizam ayı” keçirilməli, həmin müddətdə valideyn iclasları, pedaqoji söhbətlər təşkil olunmalıdır. Övladlarını müəssisəyə vaxtında aparıb-gətirən, uşaqların intizam tərbiyəsində daha çox aktivlik göstərən valideynlər qruplar üzrə, tərbiyəçi-müəllimlər isə müəssisə rəhbərliyi tərəfindən mükafatlandırılmalıdır.

Məqalənin aktuallığı. Müasir dövrdə təhsilin əsas məqsədi həyati bacarıqlara sahib, sosial fəallığa malik, işgüzar insan tərbiyə etməkdir. Məqalənin aktuallığı ondadır ki, uşaq şəxsiyyətinə hörmət etməklə, ciddi rejimə əsaslanan intizam tərbiyəsi yeni insanın formalaşmasına kömək edə bilər.

Məqalənin elmi yeniliyi. Tədqiqatın elmi yeniliyi intizam tərbiyəsinin elmi-pedaqoji əsaslarını aşkarlamaqdan, mənəvi tərbiyə sistemində onun yerini müəyyən etməkdən ibarət olmaqla, şagirdlərdə intizam tərbiyəsinin imkanlarını əsaslandırmaqdan ibarətdir.

Məqalənin praktik əhəmiyyəti. Tədqiqat işində üzə çıxarılan pedaqoji ideya və mənəvi dəyərlər, müstəqil dövlətimizin azad vətəndaşının yetişməsində böyük

əməyi olan müəllim üçün əhəmiyyətli ideya verə bilər. Bununla belə, tədqiqatın nəticələrindən ibtidai təhsildə proqramların tərtibində və intizam tərbiyəsinin təşkilində istifadə edilməsi, təhsildə təlim-tərbiyə işinin keyfiyyətinin yüksəldilməsinə şərait yaradar.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat / References

1. Ağayev, Ə.Ə. (2005). Azərbaycan ictimai-pedaqoji fikrində şəxsiyyətin formalaşması problemi. Bakı, Avropa.
2. Azərbaycan Respublikasının “Təhsil haqqında” Qanunu. (1993). Bakı.
3. Azərbaycan Respublikasının “Uşaq hüquqları haqqında” Qanunu. (1998). Bakı.
4. Əlizadə, H.Ə. (1998). Sosial pedaqogikanın aktual məsələləri. Bakı, “Səda”.
5. Əliyev, P.B. (2023). Ümumtəhsil məktəblərində tərbiyə işinin təşkilinin nəzəriyyəsi və metodikası. Bakı, 460 s.
6. Həşimov, Ə.Ş. (1975). Yuxarı sinif şagirdlərinin şüurlu intizam tərbiyəsi. Bakı.
7. Mehdişadə, M.M. (1982). Ümumtəhsil məktəblərində təlim-tərbiyə prosesinin təkmilləşdirilməsi yolları. Bakı, “Maarif”.
8. Məktəbəqədər təhsil proqramı (kurikulum). (2022). Bakı.
9. Muradxanov, M. (1962). Məktəblilərdə əxlaq tərbiyəsinin prinsip və üsulları. Bakı, Azərtədrisnəşr.
10. Bozhovich, L.İ. (2009). Lichnost i yeyo formirovaniye v detskom vozraste. SPb.: Piter, 398 str.
11. Makarenko, A.S. (1950). Seçilmiş pedaqoji əsərləri, Bakı.
12. Sukhomlinski, V.A. (1979). Ürəyimi uşaqlara verirəm. Bakı, “Maarif”.
13. Ushinski, K.D. (1954). Seçilmiş pedaqoji əsərləri. I cild. Bakı, s. 511.
14. Vigotskiy, L.S. (2003). İstoriya razvitiya visshikh psikhicheskikh funktsiy. Moskva, 328 str.
15. Volkov, N.İ. (2006). Organizatsiya uchebnoy deyatelnosti v malikh gruppakh. SPb.: Piter, 311 str.